

Григорій Рачковський
(Львів)

ЕКСПЕДИЦІЙНІ ЗДОБУТКИ СТУДЕНТІВ КАФЕДРИ ЕТНОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Нерівномірність етнографічного вивчення багатьох районів і регіонів перешкоджає створенню загально визнаного у наукових колах історико-етнографічного районування, що могло б створити передумови для подальших досліджень різних ділянок матеріальної та духовної культури українців. Сприятим розв'язанню цих проблем можуть результати експедиційного дослідження.

У травні 1995 року на історичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка шляхом поділу кафедри історії та етнографії України утворилося три кафедри, серед них і кафедра етнології, яку очолив професор Степан Макарчук. Одночасно у Львівському університеті відкрилася нова спеціальність – етнологія.

З метою підготовки спеціалістів-етнологів та залучення студентів до виконання індивідуальних наукових тем як на базі опублікованих джерел і літератури, так і шляхом збору, систематизації та опрацювання польового етнографічного матеріалу й архівних пошуків у навчальному плані передбачено студентські наукові семінари. Під керівництвом професора, доцента студенти другого року навчання обирають теми своїх досліджень, ведуть пошук літературної, архівної та польової етнографічної інформації для їх опрацювання, пишуть і виголошують наукові доповіді, реферати, рецензії. Участь студентів у науковому семінарі мають закласти теоретичну і практичну основу для підготовки кваліфікованої наукової роботи.

Оскільки основу етнології як науки становлять етнографічні матеріали, почерпнуті дослідником безпосередньо від носіїв етнічної культури методом їх опитування, а також набуті способом особистого спостереження, один із основних акцентів у підготовці спеціалістів-етнологів було зроблено на засвоєнні теоретичних основ та практичних азів науково-пошукової польової роботи. Утіленню в життя поставленої мети сприяли організація та проведення студентських польових етнографічних експедицій-практик. Саме

напередодні їх проведення відомий фахівець-народознавець, професор кафедри етнології ЛНУ імені Івана Франка Михайло Глушко, використовуючи власний досвід польової роботи, викладає дисципліну «Методика польового етнографічного дослідження», прослухавши яку студенти-етнологи засвоюють теоретичні основи та деякі практичні ази науково-пошукової польової роботи. Своєрідним підсумком наукової підготовки етнологів-початківців до експедиції є розробка розгорнутих програм-запитальників, які є водночас надійним інструментом продуктивної праці в польових умовах. Кінцевим результатом науково-пошукової роботи етнологів-початківців є опрацювання та оформлення зібраних етнографічних джерел для їх передавання в архів Університету на довготривалі зберігання.

Невідкладним масштабним завданням викладацького складу кафедри етнології від початку її створення було забезпечення навчального процесу належною науково-методичною літературою. Сказане стосується також підготовки, організації та проведення студентських польових етнографічних практик.

Після повернення з польової подорожі кожний етнолог зобов'язаний подбати про належне опрацювання та оформлення зібраного автентичного етнографічного матеріалу для здачі в архів, де він зберігатиметься впродовж десятків і сотень років. Починаючи з 2000 року, студентські звіти із зафіксованими під час практики польовими матеріалами здавали в Архів ЛНУ імені Івана Франка (фонд 119, опис 17), де нині нараховується 258 одиниць зберігання¹.

В українській етнологічній науці вимог та правил, якими мав би керуватися народознавець на завершальному етапі роботи, поки що не узагальнено. Однак опрацювання та належне оформлення зафіксованих польових етнографічних матеріалів є для студентів своєрідним мобілізаційним стимулом сумлінного ставлення до відповідної дисципліни, сприяє виявленню наукового потенціалу кожного з учасників навчальної практики-експедиції². У зв'язку з цим у 2007 році про-

фесор кафедри етнології Михайло Глушко видав методичні рекомендації³, в яких подано зразки опрацювання та вимоги технічного оформлення усної інформації, аудіозаписів, фотоматеріалів, ілюстративних матеріалів для здачі в архів. У 2008 році побачив світ навчальний посібник цього ж автора «Методика польового етнографічного дослідження», у якому М. Глушко широко використав власний досвід і знання, набуті під час організації та проведення багатьох академічних комплексних історико-етнографічних експедицій у різних регіонах України, щорічних студентських польових досліджень-практик. Текстову частину посібника доповнює двадцять один додаток, серед яких наведені зразки, що вже усталені в українській етнологічній науці, або ті з них, які поки що апробують викладачі кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка щодо підготовки анкет і запитальників, паспортизації фотоматеріалів ведення польової документації, опрацювання та оформлення етнографічних матеріалів у архівну справу.

Викладачі та студенти кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка, починаючи з 1998 року, щорічно проводять етнографічні експедиції-практики на теренах Полісся та Південно-Західного етнографічного регіону. Перший експедиційний виїзд студентів-етнологів у Коломийський район Івано-Франківської області відбувся у 1998 році під керівництвом доцента кафедри етнології Романа Сілецького. З цього часу зусиллями викладачів кафедри етнології Р. Сілецького, М. Глушка, В. Галайчука та Г. Рачковського вже здійснено вісімнадцять виїздів етнологів-початківців у різні історико-етнографічні райони України: на терени Надсяння (2003–2007), Західного Полісся (1999, 2000, 2002, 2004), Бойківщини (2003, 2005, 2008), Покуття (1998), Гуцульщини (2001), Волині (2002, 2006, 2007), Опілля (2008).

Для проведення польових етнографічних експедицій використовують найчастіше два методи: маршрутний і кущовий. Як засвідчує досвід кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка, кущовий метод дослідження є найбільш раціональним для проведення студентської історико-етнографічної польової практики, оскільки, крім полегшення самої організації та проведення експедиції, відзначається ще декількома перевагами. Зокрема, можливість перевірити інформацію, почерпнуту як у базовому пункті, так і в сусідніх селах, що

зменшує імовірність похибки та фіксації недостовірних етнографічних відомостей, які в кінцевому результаті призведуть до випадкових висновків. Кущове дослідження обов'язково передбачає базовий пункт, звідки учасники експедиції виїжджають у найближчі сусідні поселення чи долають незначні відстані (3–5 км) до них самотужки (пішки)⁴.

У 1998 році студенти-етнологи під керівництвом Р. Сілецького провели експедицію в Коломийський район Івано-Франківської області. Наступного року етнографічні дослідження різних ділянок матеріальної та духовної культури українців здійснювалися лише в одному населеному пункті на Західному Поліссі – у с. Тур Ратнівського району Волинської області (керівник Р. Сілецький)⁵. У 2000 році під керівництвом Р. Сілецького дванадцять етнологів-початківців знову провели експедицію у Ратнівському районі, де базовим поселенням було вже с. Самари. Її учасники вивчали традиційні господарські заняття, ремесла, промисли, одяг, будівельну обрядовість, сімейну та календарну обрядовість, громадський побут, народні знання, світоглядні уявлення та вірування поліщуків.

З метою збору етнографічного матеріалу на Гуцульщині у липні 2001 року була проведена експедиція-практика у складі 11 осіб (керівник Р. Сілецький) у Верховинський район Івано-Франківської області. Базовим пунктом стало відоме за межами Гуцульщини с. Криворівня. Тематикою дослідження були охоплені такі ділянки традиційної культури, як календарна обрядовість літнього та зимового циклів, поховальна обрядовість, мисливство, громада та громадський побут, світоглядні уявлення та вірування⁶.

У 2002 році було проведено дві експедиції – у Ратнівський район (керівник Р. Сілецький) та у Горохівський район Волинської області (керівник Г. Рачковський). На Волині було зібрано етнографічний матеріал у селах Волиця Лобачівська (базовий пункт), Лобачівка, Колмів. З цього часу експедиційні виїзди фінансуються з бюджету університету і відбуваються у складі двох окремих груп, які формуються зі студентів-етнологів другого та третього курсів. У 2003 році дослідженнями були охоплені Богородчанський район Івано-Франківської області (керівник експедиції Р. Сілецький) та Мостиський район Львівської області (керівник Г. Рачковський), чим започатковано дослідження етнографічного району Надсяння. Зокрема, упродовж 7–17 липня студенти другого курсу в Мос-

тиському районі працювали у селах Крукеничі (базовий пункт), Хлипли, Зав'язанці, Острожець, Вишенька, Раденичі, Судковичі, Ятвяги, де етнологи-початківці збирали польові матеріали про сімейну та календарну обрядовість, народний етикет, традиційне народне будівництво, демонологію⁷. У 2004 році ця група студентів провела експедицію-практику в Камінь-Каширському районі Волинської області (керівник Р. Сілецький). Польові матеріали з календарної та сімейної обрядовості, народного етикету, традиційного харчування, світоглядних уявлень та вірувань, народного будівництва та будівельної обрядовості, традиційного транспорту та народних знань були почерпнуті в селах Грудки, Видерта, Осівці, Залазько, Ворокомле⁸. Інша група у складі 21 студента (керівники М. Глушко, Г. Рачковський) продовжувала збір польового матеріалу на теренах Надсяння. Базовим пунктом цієї експедиції було с. Гусаків Мостиського району, а загалом обстежено 8 населених пунктів (села Боевичі, Гориславичі, Радохінці, Золотковичі, Мочеради, Плешевичі, Хідновичі, Боратичі). Відповідно до індивідуальних наукових завдань члени експедиції-практики збирали польовий матеріал з таких основних тем: народна агротехніка і традиційні знаряддя праці, тваринництво, рибальство, народне традиційне будівництво, ткацтво та народний одяг, народна їжа, форми і норми громадських взаємин, традиційні народні знання і календар, народна медицина та ветеринарія, етнічні меншини⁹.

У 2005 році дві групи студентів провели експедицію у Старосамбірському районі Львівської області. Проте перша група (керівники Р. Сілецький та В. Галайчук) з 7 по 19 липня була в гірській частині адміністративного району, натомість друга група (керівники М. Глушко та Г. Рачковський) з 5 по 19 липня – на теренах Надсяння. Базовий пункт першої групи був у с. Головецько (досліджено села Дністрик, Гвоздець, Мшанець, Грозьово, Ріп'яна, Виців, Бабино) другої – у смт Нижанковичі (досліджено села Трушевичі, Передільниця, Підмостичі, Боршевичі, Библо, Дроздовичі, Вілюничі, Пацьковичі, Нове Місто).

Загалом учасники експедицій-практик під час польового вивчення фіксували відомості із задалегідь визначених ділянок традиційно-побутової культури українців. Значну увагу приділяли вивченню будівельної обрядовості та традиційного будівництва, народній медицині та метрології, весільній та родильній обрядовості, календарній обрядовості, гро-

мадському побуту, демонології¹⁰. Неабияку цінність становили експедиційні фотофіксації.

Упродовж 5–19 липня 2006 та 2007 років аспіранти й студенти кафедри етнології здійснили дві короткотривалі експедиції на терени Надсяння – у Яворівський район Львівської області (керівники М. Глушко та Г. Рачковський), де обстежили 20 населених пунктів (села Вербляни (базове поселення 2006 р.), Калинівка (базовий пункт 2007 р.), Гораєць, Завадів, Поруби, Липина, Дацьки, Завадів, Коти, Вороблячин, Колониці, Смолин, Калитяки, Шутова, Оселя, Бунів, Іваники, Поруденко, Рогізно, Черчик). Інша група студентів та аспірантів під керівництвом Р. Сілецького та В. Галайчука у липні 2006 року охопила дослідженням поселення Кременецького району Тернопільської області (села Великі Бережці, Малі Бережці, Іква, Града, Куликів, Савчиці, Дунаїв, Гаї, Кімнатка, Комарівка, хутори Підгора та Вірля). Під керівництвом вже згаданих викладачів у 2007 році студенти-етнологи провели експедицію на теренах Славутського району Хмельницької області, зокрема у селах Великий Скнит, Малий Скнит, Нараївка, Понора, Ганнопіль, Шатерники, Хоняків, Рівки, Прикордонна Улашанівка. У 2008 році відбулася студентська експедиція-практика у Богородчанському районі Івано-Франківської області (керівники Р. Сілецький та В. Галайчук), де було обстежено села Хмельівка, Саджава, Глибоке, Глибівка, Росільна, Космач, Лисівка, Гринівка, Нивочин, Підгір'я, Яблунька, Богрівка.

У липні 2008 року студенти-етнологи під керівництвом М. Глушка та Г. Рачковського провели етнографічну експедицію на території Жидачівського та Перемишлянського районів Львівської області, більша частина яких належить до етнографічного району Опілля, який впродовж тривалого часу позбавлений належної уваги українських народознавців передусім через відсутність первинних джерел. Впродовж експедиції були досліджені такі села, як Квітневе (базовий пункт), Баківці, Бертишів, Любешка, Серники, П'ятничани, Репехів, Старі Стрілища, Трибоківці. Етнологи-початківці та їхні керівники збирали народознавчий матеріал про різні ділянки традиційної культури та побуту місцевого населення: про скотарство і бджільництво, житло і господарські будівлі, харчування та одяг, календарну, сімейну та будівельну обрядовість, народну медицину та метеорологію, світоглядні уявлення та вірування, звичаєве право¹¹. Значну увагу приділяли виявленню і фіксації сучасними

технічними засобами пам'яток матеріальної культури¹².

Власноручно зібрані студентами першоджерела згодом стають важливою основою своїх курсових, дипломних та магістерських робіт. За наслідками дослідницької роботи в експедиції кожен студент готує на науковому семінарі доповідь. Кращі доповіді виносяться на щорічні наукові конференції студентів історичного факультету, які згодом друкуються у «Матеріалах конференції». Так, у 2003 році надруковано статтю Марії Панас «Локальні особливості традиційного українського поховального обряду», Божени Кузьмінської «Ряджені – берди» в різдвяно-новорічній обрядовості підгірян» (науковий керівник обох робіт доц. Р. Сілецький), Назара Сойка «Відьма в демонології українців (карпатсько-волинські паралелі)», Віри Терендій «Сільська баба-повитуха як помічниця при пологах» (науковий керівник доц. Г. Рачковський)¹³. У 2005 році вийшов збірник, у якому вміщено наукові роботи студентів-етнологів, зокрема Миколи Яворського «Повстанські криївки» (науковий керівник проф. С. Макарчук), Світлани Ковальчук «Побажання у традиційному побуті та обрядовості українців», Тетяни Ковальчук «Похоронні ігри українців», Надії Левкович «Домовик (”годованець”) у демонологічних уявленнях бойків Сколівщини», Тетяни Наконечної «Будівельний матеріал та техніка спорудження житлових і господарських будівель на Підгір’ї (кінець XIX – XX ст.)» (науковий керівник чотирьох останніх робіт доц. Р. Сілецький), Юрія Сілецького «Проблеми дослідження етнічних стереотипів в українській науці» (науковий керівник проф. Н. Черниш)¹⁴. У 2008 році опубліковано статтю студентів-етнологів Юрія Омелянського «Весільна обрядовість на Мостищині (за польовими етнографічними матеріалами)», Юлії Попадинець «Завбачення врожайності сільськогосподарських культур у календарній обрядовості весняного циклу українців», Ольги Савчин «Зажинки та пов’язані з ними обрядові дії в українців», Мар’яни Вербівської «Традиційне ткацтво у смт Гусакові Мостиського району Львівської області та його околицях наприкінці XIX – початку XX ст.», Олени Вівчарик «Особливості щоденного харчування у смт Гусакові та його околицях», Наталії Хомин «Свійські тварини в уявленнях селян Мостищини» (науковий керівник проф. М. Глушко), Оксани Петрушак «Традиційне нагрудне вбрання на Мостищині у першій половині XX ст. (за матеріалами експедиції)» (науковий керівник доц. Г. Рач-

ковський)¹⁵. На основі зібраних матеріалів студенти, а зараз аспіранти кафедри етнології, Інна Парій та Ігор Гілевич підготували статті, що були опубліковані на сторінках кафедрального збірника наукових праць¹⁶.

Звичайно, і на сучасному етапі кафедра як інституція, як колектив викладачів перебуває в пошуку нових методів і форм навчального процесу, актуалізації та ґрунтовності наукових досліджень, ефективних засобів позитивного впливу на студентство.

Примітки

¹ Макарчук С. Етнологія у Львівському університеті / С. Макарчук // Етнічна культура українців. – Л., 2006. – С. 27.

² Глушко М. С. Методика польового етнографічного дослідження : навч. посіб. / М. С. Глушко. – Л., 2008. – С. 8.

³ Глушко М. Опрацювання та оформлення польових етнографічних матеріалів для здачі в архів на зберігання / М. Глушко. – Л., 2007. – 20 с.

⁴ Глушко М. С. Методика польового етнографічного дослідження ... – С. 63.

⁵ Сілецький Р. Б. Традиційна будівельна обрядовість в селі Тур Ратнівського району Волинської області / Р. Б. Сілецький // «З його духа печаттю...». Збірник наукових праць на пошану професора Івана Денисюка. – Л., 2001. – Т. 2. – С. 150.

⁶ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ). – Ф. 119, оп. 17, спр. 2-Е-12-Е.

⁷ Там само. – Спр. 54-60.

⁸ Там само. – Спр. 64-Е-75-Е.

⁹ Там само. – Спр. 76-Е-96-Е.

¹⁰ Там само. – Спр. 97-Е-133-Е, 208-Е.

¹¹ Новий Час. – Жидачів. – 2008. – № 30. – С. 7.

¹² Архів ЛНУ. – Ф. 119, оп. 17, спр. 223-Е-242-Е.

¹³ Матеріали наукової конференції студентів історичного факультету 2001–2002 рр. – Л., 2003. – С. 107–132.

¹⁴ Матеріали наукової конференції студентів історичного факультету 2004 р. – Л., 2005. – С. 73–78, 102–138.

¹⁵ Матеріали наукової конференції студентів історичного факультету 2005 р. – Л., 2008. – С. 3–52.

¹⁶ Парій І. «Зав’язки» у магічній практиці поліщуків (На основі етнографічних матеріалів з Камінь-Каширського району Волинської області) / І. Парій // Етнічна культура українців. – Л., 2006. – С. 222–226; Гілевич І. Баба-повитуха у селянському житті галицької Волині у XIX – першій половині XX ст. (за матеріалами зі с. Синькова та присілка Діброви Радехівського району) / І. Гілевич // Етнічна культура українців. – С. 247–265.